

RADOŠLAV KATIČIĆ, Wien

IMENA DALMATINSKIH BISKUPIJA I NJIHOVIH BISKUPA U AKTIMA EKUMENSKOGA KONCILIA U NIKEJI GODINE 787.

U svojem članku autor raspravlja o imenima dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima drugoga nikejskoga koncila (787), koji su akti dosad ostali neiskorišteni kao izvor za povijest dalmatinske crkve. Pošto su u članku zacrtani najnužniji povijesni okviri, autor prelazi na analizu imena koja se pojavljuju u aktima. Imena su biskupija grecizirana na specifičan, dosta popularan način, neovisan od tradicije stare grčko-latinske pismenosti. Po tome se ona jasno razlikuju od imena ostalih biskupija spomenutih u aktima. Imena pak samih biskupa upravo su onakva kakva se očekuju kod crkvenih dostojanstvenika dalmatinskih gradova u 8. stoljeću.

Podaci rijetkih povijesnih izvora što osvjetljaju "tamna stoljeća" hrvatske povijesti zaslužuju osobitu pozornost ne samo s gledišta političke i crkvene povijesti nego i s onomastičkoga. Akti ekumenskoga koncila, sedmoga po redu i drugoga koji se sastao u maloazijskome gradu Nikeji, godine 787, dugo su već poznati i objavljeni u monumentalnoj Mansijevoj zbirci.¹ Već je Farlati² u popisima biskupa koji su mu prisustvovali naslućivao dragocjene podatke za najstariju crkvenu povijest srednjovjekovne Dalmacije. I u novije su se vrijeme autori tu i tamo pozivali na njih,³ ali su ti podaci ipak ostali izvan vidokruga važnijih monografija i sintetskih priručnika posvećenih ranim stoljećima srednjega vijeka na istočnoj obali Jadrana. Tako nam je i historijska toponomastika ostala bez zanimljivih ranosrednjovjekovnih potvrda nekih inače dobro poznatih zemljopisnih imena, a oskudni onomastik crkvenih do-

stojanstvenika toga vremena nije se popunio pouzdano posvjedočenim imenima dalmatinskih biskupa iz druge polovice osmoga stoljeća.

Akti drugoga nikejskoga koncila ostali su neiskorišteni kao izvor za povijest dalmatinske crkve, jedno zato što su popisi prisutnih biskupa u njima višestruki, opsežni i na prvi pogled sasvim nepregledni, a Mansijeva zbirka, kao tolika druga monumentalna djela baroknoga enciklopedizma, nema kazalâ - i drugo zato što se imena dalmatinskih biskupija javljaju u neobičnim oblicima, te ih nije lako pouzdano prepoznati i razlučiti od mnogobrojnih istočnih, osobito maloazijskih, biskupija, koje sve treba poznavati da bi se dalmatinske mogle sigurno izdvojiti. Taj je posao tražio izvrsnoga stručnjaka za crkvenu povijest grčkoga istoka i mogao se uspješno obaviti samo tako da se popisi obuhvate u cjelini, a to je, razumljivo, prelazilo mogućnosti hrvatske historiografije. Sada je, međutim, francuski bizantolog Jean Darrouzès potanko proučio te popise, identificirao sve biskupije u njima i otkrio sustav po kojem se nižu u pomno zasnovanu redu starješinstva.⁴ Tako mu je bilo moguće ne samo prepoznati dalmatinske biskupije nego i dobiti sigurne podatke o njihovom položaju u crkvenoj organizaciji. Naša povijesna onomastika treba da povede računa o tim rezultatima.

Drugi nikejski koncil, posljednji ekumenski koji priznaju i zapadna i istočna crkva, odigrao je u vjerskim previranjima Bizantskoga carstva znatnu ulogu. Na njem je umjereno i oprezno, ali odlučno, suzbijena i potisnuta ikonoboračka struja, koja je od 732. potpuno bila zavládala carigradskom crkvom, pošto ju je odlučnim i bezobzirnim zahvatom državne vlasti nametnuo car Lav III. Izaurijac. On je te godine, kako su se i rimski papa i patrijarh antiohijski odlučno opirali ikonoborstvu, njima oduzeo sve biskupije koje su se nalazile na području carstva i bile izravno u njegovu podanstvu, te ih je podredio crkvenoj jurisdikciji carigradskoga patrijarha. Obrazložio je to time da biskupi njegova carstva ne mogu biti podređeni crkvenim poglavarima koji su sami podanici tuđih vladara. Antiohijski patrijarh bio je tada već dugo vremena podanik islamskih kalifa, a rimski papa odnedavno franačkih kraljeva, koji su bili raširili svoju vlast na sjevernu i srednju Italiju. Tada su rimskoj crkvi oduzeta područja što su joj pripadala od pamtivijeka: Kalabrija, Sicilija, Sardinija te čitav Is-

točni Ilirik, kojemu je metropola bila u Solunu, a obuhvaćao je svu Grčku, Makedoniju, Epir, Prevalidu, Dardaniju, Mesiju i obje Dakije: kopnenu i obalnu, pa je tako sezao sve do Dunava i granica Trakije, koja je jedina na Balkanu crkveno od starine pripadala Carigradu. Isto je tako Izaurija u Maloj Aziji oduzeta antiohijskom patrijarhu i podvrgnuta carigradskom. Tako su se granice carigradske crkve poklopile s granicama Bizantskoga carstva. Izuzeti su ostali samo Istra i Mleci te su ostali pod patrijarhom u Gradežu.⁵

Izvori o tom prijelomnom zbivanju oskudni su i fragmentarni. Bizantska se Dalmacija u njima ne spominje izričito, ona osim toga nije ulazila u sastav stare prefektуре Istočnoga Ilirika, pa je tako ostalo nejasno da li su i biskupije u dalmatinskim gradovima već tada bile podvrgnute carigradskom patrijarhu ili nisu. Mišljenja istraživača razilazila su se u tome.⁶

Kada je carica Irena, suvladarica i skrbnica svojega maloljetnoga sina Konstantina VI, sa sebi odanim patrijarhom Tarasijem pristupila opreznom razgrađivanju ikonoboračke moći u carigradskoj crkvi, sazvala je koncil 787. u Nikeji. Da bi mu zaključci dobili veću težinu, zamišljen je kao ekumenski i održan u gradu u kojem je pod carem Konstantinom Velikim godine 325. zasjedao prvi ekumenski koncil u povijesti kršćanske crkve. To je, međutim, zapravo bila samo sinoda carigradske crkve jer se pitanje ikonoborstva samo nje izravno i ticalo. Rimsku crkvu predstavljala su na tom koncilu svega dva izaslanika pape Hadrijana I, a druga dva izaslanika predstavljala su istočne patrijarhe. Osim te četiri osobe okupili su se u Nikeji samo biskupi carigradske patrijaršije.⁷ Njih je tako bilo preko 350.

Akti drugoga nikejskoga koncila sačuvali su se u grčkom izvorniku i u dva latinska prijevoda. Jedno je prijevod Anastasija Bibliotekara iz druge polovice devetoga stoljeća, učenoga znalca grčkoga jezika, koji je u Rimu mnogo pomogao solunskoj braći Konstantinu i Metodiju. Mnogo je mlađi drugi latinski prijevod, što ga je u 16. stoljeću izradio i tiskom objavio (Köln 1540) Gybertus Longolius. Anastasijev se prijevod lijepo podudara sa sačuvanim grčkim tekstom i korisno dopunjuje njegovo svjedočanstvo jer mu je izvornik bio stariji i prvotniji od svih nama sačuvanih grčkih rukopisa. Longoliusov prijevod, kojemu se grčki izvornik još nije pronašao,

pokazuje znatnija odstupanja. Kritičko izdanje tih akata još nije priređeno, te za sada raspoložemo samo Mansijevim otiscima grčkoga i dvaju latinskih tekstova prema rukopisima koje je on uspio nabaviti.⁸

U aktima drugoga nikejskoga koncila nalazi se šest popisa njegovih sudionika: dva popisa prisutnih biskupa, dva zapisnika o poimeničnom glasovanju i dva zapisnika o potpisnicima zaključaka.⁹ Čini se da su dalmatinski biskupi stigli u Nikeju tek pošto je koncil bio već počeo. Pri njegovu otvaranju 11. rujna 787. nema ih u popisu prisutnih. Nisu sudjelovali ni u poimeničnom glasovanju na drugoj sjednici 26. rujna, a nema ih ni pri glasovanju na trećoj sjednici 28. ili 29. rujna. Tek na kraju četvrte sjednice 1. listopada daju svoje potpise, zapisani su zatim kao prisutni na sedmoj sjednici 13. listopada i potpisali su na kraju zasjedanja odredbu (ἄροϋ, definitio) prave vjere, pri čemu nije zabilježen datum.

Ti su biskupi bili Ivan solinski (splitski), Urso rapski i Lovrijenac osorski, koji se javljaju u sve tri prilike, te Ivan kotorski, za kojega je zabilježeno samo da je bio 13. listopada prisutan na sedmoj sjednici koncila. S gledišta dalmatinske crkvene povijesti osmoga stoljeća osobito je znatno to što su oni sudjelovali u radu koncila kao biskupi carigradske dijeceze, dakle kao podložnici patrijarha Tarasija. O tome kako je koncil bio sazivan sačuvao nam je zabilješku kroničar Teofan: οἱ βασιλεὺς προσεκαλέσαντο πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπισκόπους.¹⁰

A kako se to tada odražavalo i u crkvenoj organizaciji kazuje vrlo jasno sam patrijarh Tarasije u pismu koje je poslije koncila uputio papi Hadrijanu I. Tamo veli, izuzimajući samo izaslanike rimske crkve i istočnih patrijaršija, da se koncil održao: συναθροισθέντων πάντων τῶν θεοφιλῶν ἐπισκόπων τῆς ἐνταῦθα διοικήσεως.¹¹

Nema, dakle, ni najmanje sumnje da su dalmatinski biskupi 787. bili pod carigradskim patrijarhom. No njihovo sudjelovanje na drugom nikejskom koncilu nije, čini se, dobivalo svoj smisao samo po organizacijskoj pripadnosti toj crkvenoj jurisdikciji. Ljetopisac Mihael Sirijac zapisao je da su dalmatinski biskupi sudjelovali na ikonoboračkom koncilu 754. u carskoj palači u Hijereji na maloazijskoj obali Bospora,¹² pa je, po tome se čini, trebalo da u Nikeji

opozovu nauku koju su oni sami ili njihovi prethodnici s ostalim biskupima carigradske patrijaršije tada bili prihvatili. Ako je ta vijest sirijskoga kroničara pouzdana, značilo bi to da su dalmatinski biskupi već polovicom osmoga stoljeća bili čvrsto podvrgnuti i disciplinirano podređeni carigradskoj crkvi, koju su tada čvrsto držali u rukama ikonoborački carevi i njihovi patrijarsi. Time kao da se potvrđuje pretpostavka da je bizantska Dalmacija već dekretom Lava III. Izaurijca 732. oduzeta Rimu i podvrgnuta carigradskom patrijarhu.

Potvrđuje to i položaj dalmatinskih biskupija u organizacijskom okviru carigradske crkve i njihovo mjesto u redu njezina starješinstva. Prema starom običaju ekumenskih koncila svi se sudionici nazivaju u aktima naprosto biskupima, pa se po titulaturi ne mogu razabrati nikakvi hijerarhijski odnosi. Tako se i crkveni glavari dalmatinskih gradova javljaju u koncilskim aktima samo kao obični biskupi. Redosljed starješinstva, međutim, pokazuje da im je svima bio priznat rang nadbiskupa, što u ono doba označuje samostalnoga biskupa ugledne biskupije koja nije u sastavu koje metropolije nego je izravno podvrgnuta patrijarhu. Godine 787. je dakle u Splitu imao svoje sjedište archiepiscopus ecclesiae Salonitanae, ali nije bio metropolit Dalmacije nego samo po starješinstvu ispred ostalih dalmatinskih nadbiskupa prisutnih na Koncilu.¹³ Iza Solina (Splita) dolazi od zastupanih dalmatinskih crkava po starješinstvu prvo rapska, onda osorska, a kotorska, čini se, iza svih, ali se ona javlja upravo na takvu mjestu u popisu gdje je redosljed nekako poremećen.¹⁴

Nisu samo dalmatinski biskupi u protokolu nikejskoga koncila bili izjednačeni u rangu sa samostalnim nadbiskupima carigradske patrijaršije, koji nisu ulazili u sastav njezinih metropolija. Isti su položaj dobili i drugi zapadni biskupi koji su 732. bili priključeni carigradskoj crkvenoj pokrajini. Sicilija i južna Italija također nisu organizirane u metropolije i njihovim je crkvenim glavarima priznat rang samostalnih nadbiskupa. Uključivanje pripojenih zapadnjaka u carigradsku patrijaršiju bilo je tada još u tijeku i oni su u prvi mah dobili starješinstvo daleko više od onoga što je pripadalo starim biskupijama carigradske crkvene pokrajine kojima je značenje i ugled bio jednak njihovom. Taj proces uključuje

vanja završen je tek 901-902, kada su zapadne biskupije koje su ostale u sastavu carigradske crkve pale na mnogo niža mjesta u njezinoj hijerarhiji i bile potpuno uključene u sustav njezinih metropolija.¹⁵ No dalmatinske su se biskupije u to doba (vjerojatno oko 923) vratile Rimu i pod njegovom se jurisdikcijom organizirale u splitsku metropoliju, pa su tako bile izuzete od daljnjega razvoja u carigradskoj crkvi.

Pošto su ovim povijesnim bilješkama zacrtani najnužniji okviri, treba se sada obratiti samim oblicima potvrđenih imena. Splitski je biskup na četvrtoj sjednici koncila od 1. listopada potpisao iste zaključke kao i biskupi prije njega, pa u zapisniku stoji zapisano:

Ἰωάννης ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Σαλοννητιανῆς ὁμοίως .¹⁶

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ioannes episcopus Salonentianae similiter.¹⁷

U zapisniku sedme sjednice od 13. listopada zapisan je kao prisutan

Ἰωάννου ἐπισκόπου τῆς ἀγίας Σαλοννητίας.¹⁸

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ioanne episcopo sanctae Salonentiae.¹⁹

Kao potpisnik odredbe prave vjere na kraju koncila zapisan je:

Ἰωάννης ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Σαλοννητιανῆς ἐκκλησίας ὁμοίως.²⁰

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ioannes indignus episcopus sanctae Saluntianensis ecclesiae similiter.²¹

Nasuprot tomu Gybertus Longolius piše dosljedno:

Ioannes episcopus Salonintiae.²²

Oblik imena solinske crkve neobičan je i zbunjuje do te mjere da ga nije bilo lako prepoznati niti sa sigurnošću reći o kojoj se tu crkvi zapravo radi. Očito se tu crkva ne naziva imenom grada nego ktetikom izvedenim od njega. To se jasno pokazuje u potvrdi: Σαλοννητιανῆς ἐκκλησίας, ali i uz Σαλοννητιανῆς i Σαλοννητίας treba nadopuniti ἐκκλησίας. Pri prenošenju naziva solinske crkve u grčki došlo je do prilagođavanja koje se nije obaziralo na tradiciju antičke bismenosti. U starih grčkih pisaca Salona se piše Σαλώναι, Σάλωνα ili Σάλων. Kod kasnijih bizantskih pisaca od 10. do 12. stoljeća javljaju se još oblici Σαλώναι i Σαλών (genitiv: Σαλῶνος ,

akuzativ: Σαλῶνα). Kao etnici izvedeni od toga imena javljaju se u antičkih grčkih pisaca Σαλωνίτης i Σαλωνεύς.²³ To se ime uvijek piše s omega. Naziv solinske crkve unesen je u osmom stoljeću u službene akte nikejskoga koncila bez obzira na tu grafijsku tradiciju. I inače se prijenos iz latinskoga tu ne drži uobičajenih pravila. Susrećemo se s pučkim suprotstavljanjem grčkoga jezika latinskomu mimo tradiciju školovane pismenosti.

Kako je jezik solinske i splitske crkve od starine bio latinski, treba pri tumačenju njezinih grčkih naziva u aktima drugoga nikejskoga koncila poći od prvobitnijega latinskog naziva. Taj nam je potvrđen na natpisima iz starokršćanskoga vremena i pokazuje veliku uskladenost i jednolikost:

aeclesia Salonitana CIL 3,2654

[ec]clisia Salonitana CIL 3,13142

eclisia catolica Salonit[ana] CIL 3,13124

[ecclesia c]atol(ica) Salon(i)t(ana) CIL 3,9535

s(an)c(t)a eccles(ia) Sal(onitana) CIL 3,13147

sancta ecclesia CIL 3,2661 i 2704

Očito je solinska crkva imala u starini čvrsto određen naziv u kojem se javlja ktetik Salonitanus, koji je i inače često i dobro potvrđen.²⁴ Ta se tradicija nastavila i u srednjem vijeku, kad se istim nazivom nazivala splitska crkva kao nasljednica solinske. Sačuvano je više potvrda iz devetoga i s početka desetoga stoljeća:

Petrus, Salonitanę ecclesie archiepiscopus CD 1,5 (852)

Clero et ordini Salonitano CD 1,9 (873/5)

Salonitana ecclesia CD 1,22 (887/8)

inter Salonitano et Nonenso praesulibus CD 1, 23 (892)

Ioanni, sancte Salonitane ecclesie archiepiscopo CD 1,35

(oko 925)

Pored toga javlja se u devetom stoljeću još jedan latinski oblik imena solinske crkve: in ecclesia Salonensi CD 1, 20 (886/7). Etnik Salonensis zabilježio je i Forcellini u svojem Onomastiku i pozvao se pritom na natpise i na Donata, ne navodeći potanje potvrde. U epigrafskom materijalu skupljenom u Corpus inscriptionum Latinarum nema, međutim, toga etnika. U srednjem vijeku, kako vidimo, pouzdana je potvrđen takav ktetik i papinska ga kancelarija rabi kao

služben naziv splitske crkve.

U nazivu Σαλοντιανή ἐκκλησίαalako je prepoznati pučki greciziran službeni latinski naziv ecclesia Salonitana. Zanimljiva je preoblika sufiksalne tvorbe Salon-itana u Σαλοντιανή. Dobiven je tako završetak koji uvjerljivo sugerira grčki ktetik izveden sufiksom -τιανός, dakle: Σαλον-τιανή. Osobito je tu zanimljiv glasovni lik osnove kako se odražava u pisanju drugoga vokala osnove kao ου = u. Tu se čini kao da je zabilježen pučki latinski i romanski izgovor: Salūna, od kojega je pošao slavenski glasovni razvoj: Solynь, pa Solin. To bi bilo slično kao u Konstantina Porfirogeneta (De adm. imp. 30,115, ed. Moravcsik): "Αλβουον, što nam potvrđuje isti taj stupanj glasovnoga razvoja od antičkoga Albōna, preko Albūna do hrvatskoga Labin.

Očito je da i oblike Σαλονητιανή i Σαλονητιά treba shvatiti kao ktetike izvedene u grčkom sufiksima -τιανός i -τιος. U oba je slučaja osnova Σαλονη-, a u njoj se prepoznaje latinski ktetik Salonensis. Kako sufiks -τιανός, kako smo vidjeli, odgovara latinskomu -itanus, imamo tu svojevrsnu kontaminaciju latinskih ktetika Salonitanus i Salonensis. Ovdje je još više nego u liku Σαλοντιανή u grčkoj preoblici izgubljena veza s pravom osnovom imena Salōna.

Solinska je crkva tim sasvim improviziranim preoblikovanjima dobila novo ime, koje nije bilo lako prepoznati i identificirati među brojnim nazivima biskupija što se javljaju u koncilskim aktima. Naša historiografija stoga uglavnom i nije zapažala tu važnu vijest o splitskoj crkvi, njezinu nazivu i nadbiskupu Ivanu, pa se on ne spominje ni u službenoj kronotaksi Splitsko-makarske nadbiskupije.²⁵ Na njegovo sudjelovanje na drugom nikejskom koncilu upozorio je, međutim, Antun Dabinović,²⁶ a Stjepan Gunjača pozvao se na to pišući o poznatom sarkofagu nadbiskupa Ivana iz splitske krstionice.²⁷

Grčka preoblika naziva rapske crkve u aktima drugoga nikejskoga koncila još je neobičnija od preoblike naziva solinske, te se na prvi pogled doista teško može prepoznati. Rapski je biskup na četvrtoj sjednici od 1. listopada također potpisao iste zaključke kao i biskupi prije njega, pa je u zapisniku zapisano:

Ὁρθρος ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἀβαριτιανῶν ἐκκλησίας ὁμοίως.²⁸
Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ursus episcopus Avaritianensium ecclesiae similiter.²⁹

U zapisniku sedme sjednice od 13. listopada zapisan je kao prisutan

Οὐρσου ἐπισκόπου τῆς Ἰβαριτιανῶν ἐκκλησίας.³⁰

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Urso episcopo Hibaritensium ecclesiae.³¹

Kao potpisnik odredbe prave vjere na kraju koncila zapisan je:

Οὐρσος ἀνάξιος ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἰβαριτιανῶν ἐκκλησίας ὁμοίως.³²

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ursus episcopus sanctae Avaritianensium ecclesiae similiter.³³

Nasuprot tomu Gybertus Longolius piše:

Ursus indignus episcopus ecclesiae Baritianorum.³⁴

Ime otoka i grada Raba dobro je potvrđeno u starini kao Arba, grčki Ἄρβα. Etnik i ktetik od toga imena glasi latinski Arbensis.³⁵ Grčki naziv rapske crkve u aktima drugoga nikejskog koncila nije, međutim, preoblikovan od toga klasičnog latinskog ktetika nego od srednjovjekovnoga latinskoga koji nam je potvrđen u porabi papinske kancelarije: episcopum Arbitanum CD 1, 39 (928/9). U dalmatinskim tekstovima javlja se naziv koji odgovara antičkoj tradiciji: ecclesia Arbensis CD 1,37 (928) i 124 (1071, zapravo falsifikat s kraja 12. ili s početka 13. stoljeća). Predložak grčke preobljke bit će, dakle, srednjovjekovni latinski naziv ecclesia Arbitanorum. On je prenesen na grčki očito po sluhu jer bi inače teško moglo doći do premetanja konsonanata i umetanja suvišnoga vokala u obliku Ἰβαριτιανῶν. Završetak mu je oblikovan tako da se prepoznaje kao grčki sufiks za izvođenje etnika i ktetika -(ι)τιανός, koji je i u nazivu solinske crkve uzet za preoblikovanje odgovarajućega latinskog sufiksa -itanus. Oblik Ἰβαριτιανῶν vjerojatno je samo pisarska zabuna kod neobičnoga imena. Teško bi bilo pretpostaviti da se u preobljkama toga imena odražava proces slavenske metateze likvida jer nije vjerojatno da bi pri prenošenju naziva rapske crkve s latinskoga na grčki u 8. stoljeću bilo ikakva slavenskoga jezičnoga posredništva.

Da se pod tim nazivom u koncilskim aktima krije upravo rapska crkva, moglo se utvrditi tek pošto su se analizirali popisi sudionika u cjelini. U službenoj kronotaksi rapske biskupije nema nadbiskupa Ursa,³⁶ a Farlati je zapisao samo to da su autori prije njega pomišljali na to da se tu radi o osorskom biskupu.³⁷

Grčka preoblika naziva osorske crkve razmjerno se lako može prepoznati. I osorski je biskup na četvrtoj sjednici od 1. listopada također potpisao iste zaključke kao i biskupi prije njega, pa je u zapisniku ostalo zapisano:

Λαυρέντιος ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἀψαρητιανῶν ἐκκλησίας ὁμοίως.³⁸

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Laurentius episcopus sanctae Apsaretianensium ecclesiae similiter.³⁹

U zapisniku sedme sjednice od 13. listopada zapisan je kao prisutan:

Λαυρεντίου ἐπισκόπου τῆς Ἀψετιανῶν ἐκκλησίας.⁴⁰

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Laurentio episcopo Apsetianensium ecclesiae.⁴¹

Kao potpisnik odredbe prave vjere na kraju koncila stoji zapisan:

Λαυρέντιος ἀμαρτωλὸς ἐπίσκοπος τῆς ἀγίας Ἀψαρτιανῶν ἐκκλησίας ὁμοίως.⁴²

Anastastije Bibliotekar prevodi:

Laurentius peccator episcopus sanctae Absartianensis ecclesiae similiter.⁴³

Nasuprot tomu Gybertus Longolius piše dosljedno:

Laurentius episcopus ecclesiae Apsetianorum.⁴⁴

Ime grada Osora potvrđeno je u antičkih pisaca kao Ἀφορος, Ἀφωρος i Apsoros, a na samom početku srednjovjekovnoga razdoblja kod Geografa iz Ravene javlja se i Absarus. Konstantin Porfirogenet piše u desetom stoljeću Ὀψαρα.⁴⁵ Otoci pripadni tom gradu, osobito Cres i Lošinj, zvali su se u starini Ἀψυρτίδες, Absyrtides.⁴⁶ To je zanimljiv trag tvorbe ktetika u domorodačkom jeziku (usp. hrvatski Osor : Osorščica). U antičkih pisaca zabilježeni su

etnici ᾿Αψαρτιεῖς i ᾿Αψαρτοι.⁴⁷

Etnici u nazivu crkve u aktima: ᾿Αψαρτιανοί, ᾿Αψετιανοί i ᾿Αψαρτιανοί ne nadovezuju se na potvrđene antičke etnike. Oni se, međutim, ne mogu tumačiti ni kao preobliske srednjovjekovnoga latinskog naziva osorske crkve kako nam je potvrđen u desetom stoljeću: Absarensis ecclesia CD 1, 39 (928/9) i ecclesia Absaranensis CD 1, 37 (928), nego treba pretpostaviti latinski naziv ecclesia Absaritanorum, koji nigdje nije potvrđen, ali je kao tvorba paralelan nazivu ecclesia Arbitanorum. U grčkoj preoblici vjerojatno nam je dakle potvrđen srednjovjekovni oblik latinskoga naziva osorske crkve kakav u izvorniku nije nigdje ostao zapisan. U završetku i opet grčki sufiks -(ι)τιανός prenosi latinski -itanus. Oblik ᾿Αψετιανῶν u koncilskim aktima treba vjerojatno shvatiti kao mehaničko pojednostavnjivanje neobičnoga etnika. Zanimljivo je uočiti da se on javlja u istom popisu u kojem i drugi slično pojednostavnjeni odnosno iskrivljeni oblici: Σαλονηντίας i ᾿Ιβαρτιανῶν.

Osorski nadbiskup Lovrijenac zabilježen je i u literaturi. Upozorio je na njega već Farlati, i uvrstio ga u povijest osorske crkve.⁴⁸ Odatle se, vjerojatno, našao i u službenoj kronotaksi osorske biskupije.⁴⁹ Inače se povjesničari slabo osvrću na nj.

Imena sve tri dalmatinske crkve: solinske, rapske i osorske, preoblikovana su na grčki bez obzira na tradiciju grčke pismenosti, bez obzira na njihove antičke likove. Ta je pojava još zanimljivija kad se utvrdi da takvo prenošenje na grčki inače u aktima drugoga nikejskoga koncila nije nimalo obično. Nazivi starih grčkih biskupija carigradske crkve navode se, dakako, besprijeckorno prema staroj tradiciji grčke pismenosti, a i zapadne biskupije, koje su tek dekretom Lava III. pripojene jurisdikciji carigradskoga patrijarha, nazivaju se tradicionalnim antičkim likom svojih imena. Samo dalmatinske biskupije, i to sve tri, odudaraju neobičnim, upravo nepisanim grčkim likovima svojih imena. Stječe se dojam da se prenošenje vršilo po sluhu, a ne prema pisanoj slici, i bez dobrog poznavanja obaju jezika. Teško je pretpostaviti da bi se kod tih oblika radilo o pučkim tvorbama koje su u osmom stoljeću bile proširene u grčkom jeziku jer takve ne bi ušle u službenu crkvenu porabu i ostavile bi kakva traga u kasnijim stoljećima.

Među prisutnima na sedmoj sjednici od 13. listopada zapisan

je još jedan dalmatinski biskup:

Ἰωάννου ἐπισκόπου Δεκατέρων.⁵⁰

Anastasije Bibliotekar prevodi:

Ioanne episcopo Decateron.⁵¹

Ime grada Kotora javlja se tu u obliku u kojem je i drugdje dobro potvrđeno. Antičkih potvrda nema, ali na početku srednjovjekovnog razdoblja javlja se u latinskom djelu Geografa iz Ravene Decadaron, pa grčki Δεκάτερα u Konstantina Porfirogeneta, Δεκάτορα u Teofanova nastavljачa i opet latinski Decatarum u Ljetopisu Popa Dukljanina.⁵² Oblik u zapisniku drugoga nikejskoga koncila razlikuje se od Porfirogenetova samo po mjestu naglasaka, koji je tu na zadnjem, a ne na predzadnjem slogu. To je romanski oblik toga imena s priraslom prepozicijom de i s prijelazom a u e u sredini riječi. Slavensko Kotorъ nasuprot tomu čuva bolje antički lik, koji nije potvrđen, ali je najvjerojatnije glasio Catarum.⁵³ Ni kotorskoga nadbiskupa Ivana nisu povjesničari pravo uočili, pa se tako i on ne navodi u službenoj kronotaksi kotorske biskupije,⁵⁴ premda je i na njega upozorio već Dabinović.⁵⁵

O imenima samih biskupa nema se mnogo šta reći. To su kršćanska imena od kojih je Ioannes, kako se zovu splitski i kotorski nadbiskup, jedno od najraširenijih, a Ursus i Laurentius, kako se zovu rapski i osorski, pripadaju više latinskom kršćanskom zapadu nego grčkom istoku. Ta su imena dakle upravo onakva kakva očekujemo kod crkvenih dostojanstvenika dalmatinskih gradova u osmom stoljeću.

B i l j e š k e

- 1 J.D. Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Firenca i Mleci 1759 - 1798, sv. 12, 251 - 1154 i sv. 13, 1 - 820.
- 2 Illyricum sacrum V, Mleci 1775, str. 183.
- 3 Vidi bilješke 26, 27 i 49.
- 4 Jean Darrouzès, Listes épiscopales du concile de Nicée (787), Revue des études byzantines 33 (1975) 5 - 76.
- 5 Usporedi sažet i pregledan prikaz toga pitanja s obilnim izvacima iz vrelâ i literature u Šišićevoj Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 685 - 689.
- 6 Za stariju literaturu vidi Šišić, na navedenom mjestu. Sam Šišić misli da su dalmatinske biskupije od 732. bar pravno bile podvrgnute Carigradu i da je to najkasnije od 817, kad su Bizant i Franci povukli svoje konačne granice u Dalmaciji, postala potpuna i praktična realnost. A. Dabinović, Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju carigradske patrijaršije, Rad JAZU 239 (1930) 242 misli da su dalmatinski biskupi tek 812. došli pod Carigrad, kada je u Aachenu sklopljen mir i Bizant priznao franačko vrhovništvo nad Hrvatima, a Franci njemu nad dalmatinskim gradovima. M. Barada, Episcopus Chroatensis, Croatia sacra 1 (1931) 166 smatra da je do toga došlo već 751, kada su Langobardi zauzeli Ravenu, dotadašnje vojno, upravno i crkveno središte bizantskih posjeda na Jadranu. N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, II. izdanje, Zagreb 1975. vrlo odlučno zastupa gledište da je Dalmacija najvjerojatnije "od Justinijana dalje priznavala jurisdikciju carigradskoga patrijarha" (str. 125). Ona odbacuje svako drugo mišljenje kao očigledno krivo: "da Bizant nije od Justinijanove rekonkviste imao vrhovnu crkvenu vlast nad svojom provincijom Dalmacijom - stajalište koje nema nikakva opravdanja - ..." (str. 86). No sve ako se ne osvrnemo na pisma pape Grgura Velikoga, koja pokazuju da je dalmatinska crkva i poslije Justinijana bila podložna Rimu, i opet valja reći da je Bizant poslije Justinijanove rekonkviste sigurno imao vrhovnu crkvenu vlast nad svojom provincijom Dalmacijom, ali nije bilo razloga da je vrši upravo preko carigradskoga pa-

- trijarha, kad ju je baš poslije trajnoga učvršćenja svoje vlasti u Italiji mogao vršiti preko svojega rimskoga patrijarha, pape, kojemu je Dalmacija po starinskom crkvenom pravu pripadala. Usp. još V. Grumel, L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople, Recherches des sciences religieuses 40 (1951-52) 191 - 200 i M.V.Anastos, The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople, Studi bizantini e neoellenici 9 (1957) 12-31.
- 7 Usp. Darrouzès, str. 25-26.
- 8 Usp. Darrouzès, str. 5 - 7 i bilj. 1.
- 9 Usp. Darrouzès, str. 5.
- 10 Ed. De Boor, p. 461, 11 - 12: "car i carica (tj. Konstantin VI. i Irena) pozvali su sve biskupe koji su se nalazili pod njihovom vlasti." Bit će da je to odjek službene formule saziva. Usp. Darrouzès, str. 26.
- 11 Mansi 13, 459: "pošto su se skupili svi Bogu mili biskupi ovdašnje (tj. carigradske) crkvene pokrajine (dijeceze)." To je ujedno neizravan, ali odlučan odgovor papinom očekivanju da se poslije osude ikonoboraštva i uspostavljanja vjerskoga jedinstva između Carigrada i Rima opet priznaju stare granice crkvenih pokrajina, koje su ikonoborački carevi bili pomaknuli na štetu Rima. Vidi o tome Šišić, navedeno djelo, str. 685. Darrouzès ima u citatu iz papina pisma pogrešno: θεοφίλων, dok u Mansija stoji θεοφιλῶν. Usporedi Darrouzès, str. 26.
- 12 Michel le Syrien, Chronicon 11, 24 (ed. Chabot II, p. 520): "Iste godine sazvaó je car Konstantin u Carigradu sinodu biskupa pristaša halkedonske dogme (tj. pravoslavni) iz rimske crkvene pokrajine (tj. carigradske: Novoga Rima) i onih iz Dalmacije, Helade, Kilikije i Sicilije. Sastali su se zbog pitanja o ikonama, o tome treba li ih poštovati ili ne. I donijeli su odluku i odredbu da se ikone nikako ne smiju poštovati." Tu su uz prvotno područje carigradske crkve navedene sve takve pokrajine koje joj nisu pripadale, ali su joj ih pripojili ikonoborački carevi jer su bile pod neposrednom upravom Bizantskoga carstva. O tom carigradskom saboru, održanom u veljači 754, usp. Mansi 12, 575.
- 13 Usp. Darrouzès, str. 20, 24-25 i 63-64, 68. Kako na koncilu

nije bilo zadarskoga biskupa, ne može se znati da li je stari ugled Salone ili novi Zadra, kao sjedišta bizantske vlasti u Dalmaciji, imao više utjecaja na crkveni protokol.

- 14 Usp. Darrouzès, str. 56-60.
- 15 Usp. Darrouzès, str. 22-23 i 25-26.
- 16 Mansi 13, 140: "Ivan biskup svete solinske (crkve) slično (tj. potpisuje)."
- 17 Mansi 13, 139.
- 18 Mansi 13, 140: "(U prisutnosti) Ivana biskupa svete solinske (crkve)." Darrouzès pogrešno: Σαλονιντίας (str. 63).
- 19 Mansi 13, 366.
- 20 Mansi 13, 388: "Ivan biskup svete solinske crkve slično (tj. potpisuje)."
- 21 Mansi 13, 387.
- 22 Mansi 13, 723 i 732.
- 23 Usp. A. Mayer, Die Sprache der alten Illyrier I, Beč 1957, str. 291.
- 24 Usp. Mayer, na navedenom mjestu. Potvrđen je još i etnik Salonas.
- 25 Usp. Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji - Cerkev v Jugoslaviji 1974, izdavač: Biskupska Konferencija Jugoslavije, Zagreb 1975, 199.
- 26 Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju carigradske patrijaršije? Rad JAZU 239 (1930) 197-198, 211, 241; Hrvatska država i pravna povijest, Zagreb 1940, 156. U raspravi Kada je Dalmacija ... na str. 197-198 navodi Dabinović grčke oblike imena solinske biskupije kako se javljaju u zapisnicima. Oni su iskrivljeni jer ih je zbog starinskih slova kojima je tiskan grčki tekst u Mansijevu zborniku krivo pročitao. Na spomen solinskoga biskupa Ivana u Dabinovićevoj knjizi o hrvatskoj pravnoj povijesti upozorava M.Hadžijahić, Pitanje vjerodostojnosti sabora na Duvanjskom polju, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 8, Sarajevo 1970, str. 226.
- 27 Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji I, Zagreb 1973, str. 453.
- 28 Mansi 13, 141: "Urso biskup svete rapske crkve (zapravo: crkve Rabljana) slično (tj. potpisuje)."
- 29 Mansi 13, 142.

- 30 Mansi 13, 368: "(U prisutnosti) Ursa biskupa rapske crkve (zapravo: crkve Rabljana)."
- 31 Mansi 13, 367.
- 32 Mansi 13, 388: "Urso nedostojni biskup svete rapske crkve (zapravo: crkve Rabljana) slično (tj. potpisuje).
- 33 Mansi 13, 387.
- 34 Mansi 13, 732.
- 35 Usp. Mayer, navedeno djelo, 56.
- 36 Opći šematizam, str. 457.
- 37 Illyricum sacrum V, Mleci 1775, str. 183: Anno 787. Concilio Nicaeno secundo Ursus Avaritianensis Episcopus interfuit; hunc quoque catalogo Antistitum Absorensium interserunt.
- 38 Mansi 13, 141: "Lovrijenac biskup svete osorske crkve (zapravo: crkve Osorana) slično (tj. potpisuje)."
- 39 Mansi 13, 142.
- 40 Mansi 13, 368: "(U prisutnosti) Lovrijenca biskupa osorske crkve (zapravo: crkve Osorana)."
- 41 Mansi 13, 367.
- 42 Mansi 13, 388: "Lovrijenac grešni biskup svete osorske crkve (zapravo: crkve Osorana) slično (tj. potpisuje)."
- 43 Mansi 13, 387.
- 44 Mansi 13, 724 i 732.
- 45 Usp. Mayer, navedeno djelo, str. 51.
- 46 U istom djelu, str. 53.
- 47 Na istom mjestu.
- 48 Illyricum sacrum V, Mleci 1775, str. 183: hunc quoque catalogo Antistitum Absorensium interserunt; malim Laurentium Episcopum Absartianensem, qui pariter inter episcopos eiusdem septimae Synodi annumeratur; propius enim ad similitudinem vocabuli Absorensis accedit.
- 49 Opći šematizam, str. 457.
- 50 Mansi 13, 373: "(U prisutnosti) Ivana biskupa kotorskoga." Darrouzès ima pogrešno: Δεκατέρων (str. 68).
- 51 Mansi 13, 374.
- 52 Usp. Mayer, navedeno djelo, str. 182.
- 53 Usp. na istom mjestu.
- 54 Opći šematizam, str. 277.
- 55 Usp. A Dabinović, Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju

carigradske patrijaršije, str. 183; Državnopravni odnosi Hrvata prema istočnom carstvu, Rad JAZU 270 (1941) 68.

Naknadna napomena

Oko godinu dana pošto je rukopis ovoga članka predan Razredu za filologiju JAZU izašla je rasprava Vladimira Koščaka, Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925-928, Historijski zbornik 33-34, Zagreb 1980-81, str. 291-355. U njem se pisac osvrće i na Darrouzèsove rezultate u identifikaciji biskupija što se spominju u zapisnicima nikejskoga koncila 787, osobito onih koje se identificiraju kao dalmatinske (usp. Koščak, str. 299-300). On te rezultate uzima do znanja i ne poriče im ozbiljnost, ali u njegovu razlaganju prevladava iznenađena nevjerica. Ta njegova kritička rezerva prema izoliranom podatku iz davnoga vremena, o kojem inače malo znamo, sigurno je u načelu opravdana. Ipak treba reći da pri tome nije uzeo u obzir dvije činjenice koje tek daju Darrouzèsovima rezultatima punu težinu. Darrouzès je, naime, identificirao sve biskupije koje se spominju u zapisniku. One koje se pokazuju kao dalmatinske nisu se dale smjestiti kamo drugamo na velikom području carigradske crkve. On je, nadalje, utvrdio protokolarni redosljed biskupija i njihovu pripadnost metropolijama. Pri tome se pokazalo da biskupije koje se prepoznaju kao dalmatinske dolista pripadaju među zapadne, one koje su tek ikonoborački carevi podvrgnuli carigradskoj crkvi. Kritičko preispitivanje Darrouzèsovih rezultata treba da polazi od tih činjenica. Koščak ne kaže ništa ni o vijesti sirijskoga kroničara, po kojoj su dalmatinski biskupi sudjelovali na ikonoboračkom saboru carigradske crkve, na što je također upozorio Darrouzès.

S u m m a r y

THE NAMES OF DALMATIAN BISHOPRICS AND OF THEIR
BISHOPS IN THE ACTS OF THE ECUMENICAL COUNCIL
OF NICAEEA OF 787

There is practically no information about the history of Dalmatia and Croatia in the 8th century. All the more important is the fact, established and elucidated recently by Jean Darrouzès, that in the acts of the Council of Nicaea of 787, at which the influence of the iconoclasts in the Church of Constantinople was broken, four Dalmatian bishops are mentioned: John of Salona (Split), Ursus of Arba (Rab), Lawrence of Apsara (Osor) and John of Decatera (Kotor), all of them as suffragans of the Patriarch of Constantinople with the rank of archbishops, independent of any metropolitan. This is a crucial fact for the church history of Dalmatia in the second half of the 8th century.

In this paper the names of the Dalmatian bishoprics as they appear in the acts are discussed. They are grecized in a peculiar, rather popular form, quite independent of the tradition of ancient Greco-Latin literacy. In this respect they differ quite clearly from the names of other bishoprics that appear in the acts. These Greek names are based on Latin forms which are also recorded in medieval Latin sources. The bishops themselves bear quite common Christian names, more of a Latin than of a Greek type, as must be expected for Dalmatia in early medieval times.